

दुर्लक्षित पिक लसूण

प्रा. वैभव गिरी

सहाय्यक प्राध्यापक (कृषि कितकशास्त्र विभाग)
रामकृष्ण बजाज कृषि महाविद्यालय, पिपरी-वर्धा

या वर्षी रब्बी ज्वारी, हरबरा, जवस, करडई, गहू इत्यादी पिकांसोबत किंवा पिकाएवजी या हंगामात लसूण पिकाची लागवड करा. दररोज प्रत्येक घरातील स्वयंपाकाची चव वाढवणाऱ्या या पिकातुन चार महिन्यात चांगले उत्पादन व पैसाही मिळतो. काढणीनंतर वर्षभर या पिकाची चांगला भाव मिळेपर्यंत साठवणही करता येते. लसूण हे कंद कुलातील एक मसाल्याचे पीक आहे.

अन्नपदार्थ स्वादीष्ट होण्यासाठी दैनंदिन आहारात लसणाचा उपयोग करतात. लसणात प्रोपील डायसल्फाईड व लिपीड ही द्रव्ये असतात.

चटण्या, भाजी व लोणचे यात लसणाचा वापर केला जातो. पोटाच्या विकारावर पचनशक्ती, कानदुखी डोळ्यातील विकार डांब्या खोकला इत्यादीवर उपचारासाठी लसूण महत्वाचा असते.

जमीन:

- जमिनीचा सामू ६ ते ७ असावा.
- लसणाचा गड्डा जमिनीत पोसत असल्यामुळे वाढीकरिता पाण्याचा उत्तम निचरा होणारी भुसभुशीत व कसदार जमीन लागते.
- मध्यम काळ्या जमिनीत सेंद्रिय खतांचा चांगला पुरवठा करून जास्त उत्पादन घेता येते.
- भारी काळ्या, चोपण, मुरमाड व हलक्या जमिनीत गड्डा नीट पोसला जात नाही.
- शक्यतो अशा जमिनी लसूण लागवडीसाठी टाळाव्यात.

हवामान:

- महाराष्ट्रात लसणाची लागवड ऑक्टोबर महिन्यात करणे योग्य आहे.
- लसूण हे पीक थंड हवेस प्रतिसाद देते.
- पण लसणाचा गड्डा पक्व होत असताना व काढणीच्या काळात कोरडे हवामान आवश्यक असते.
- लागवडीच्या सुरुवातीच्या काळात रात्रीचे तापमान १० ते १५ अंश सें.ब्रे. व दिवसाचे तापमान २५ ते २८ अंश सें.ब्रे च्या दरम्यान लागते.
- तसेच हवेत ७० ते ८० टके आद्रता लागते.
- ११ ते १२ तास सूर्यप्रकाश लागतो.
- पाकळ्या पोसू लागतात व गड्डा आकाराने वाढू लागतो. या काळात हवेतील आद्रता कमी व तापमान वाढलेले पाहिजे. त्यामुळे पात वाळणे, गड्डा सुकणे या क्रिया सुलभ होतात.

लागवड हंगाम:

- महाराष्ट्रात लसणाची लागवड ऑक्टोबर महिन्याच्या शेवटच्या आठवड्यात करावी.
- उशिरा लागवड झाली तर गड्यांचा आकार कमी होतो, वजन कमी भरते व उत्पादन देखील कमी येते.

पूर्वमशागत:

उन्हाळ्यात खोल नांगरट करून लेकले फोडून जमीन भुसभुशीत करावी. लसणाचे गडे जमिनीत पोसतात व त्यांची मुळे १५ ते २० सें.मी. खोलीपर्यंत जात असल्याने जमिनीचा ३० ते ४० सें.मी. पर्यंतचा भाग भुसभुशीत असणे आवश्यक आहे.

कुळवणीच्या वेळी हेक्टरी २५ ते ३० टन चांगले कुजलेले शेणखत जमिनीत मिसळावे. लसणाची लागवड सपाट वाफ्यात केली जाते. त्यासाठी जमिनीच्या उताराप्रमाणे ४ x २ किंवा ३ x २ मीटर अंतराचे सपाट वाफे तयार करावेत. जमिनीचा उतार जास्त असल्यास लहान आकाराचे सपाट वाफे तयार करावेत.

जाती:

राज्यात प्रामुख्याने जांभळ्या लसणाला जास्त मागणी असते व बाजारभावही पांढऱ्या लसणापेक्षा चांगला मिळतो.

गोदावरी (सिलेक्शन-२), श्वेता (सिलेक्शन-१०), अँग्रीफाऊंड व्हाईट (जी-४१), यमुना सफेद (जी-५०), फुले बसवंत, भीमा ओंकार. जी-४१ ही जात जांभळा करपा व तपकिरी करपा या रोगांचा प्रादुर्भाव नसणाऱ्या क्षेत्रात चांगले उत्पादन देते व साठवण क्षमता सुध्दा चांगली आहे. फुले बसवंत व गोदावरी ही जात जांभळ्या रंगाच्या लसूण लागवडीसाठी उपयुक्त आहे. भीमा ओंकार १०० विवंटल प्रती हेक्टर एवढे उत्पादन देते तसेच पानांच्या रोगांना प्रतिकारक्षम आहे.

बियाणे:

लसणाची लागवड पाकळी लावून करतात. पाकळ्या वेगळ्या करताना वरच्या पापुद्र्याला अथवा पाकळ्यांना इजा होणार नाही, याची दक्षता घ्यावी. लहान पाकळ्या लावल्या तर गाठे उशिरा तयार होतात व उत्पादन कमी मिळते.

मागील हंगामात तयार झालेल्या थंड व कोरड्या जागेत साठवून पुरेशी विश्रांती मिळालेले मोठ्या आकाराचे गाठे लागवडीसाठी निवड करावी. एक हेक्टर क्षेत्र लसूण लागवडीकरिता ६ विवंटल लसूण पाकळ्या लागतात.

बीज प्रक्रिया:

लागवडीपूर्वी लसणाच्या पाकळ्या कार्बोसल्फानच्या द्रावणात २ तास बुडवून मग लागवड करावी. १० लीटर पाण्यात २० मीली कार्बोसल्फान मिसळून द्रावण तयार करावे किंवा कार्बेन्डेझिम १५ ग्राम /१० लीटर पाण्यात घेऊन बीज प्रक्रिया करावी.

लागवड:

लागवड सपाट वाफ्यावरच करावी, त्यासाठी जमिनीच्या उतारानुसार ४x२ किंवा ३x२ मीटर अंतराचे सपाट वाफे तयार करावेत. जमिनीला उतार जास्त असल्यास लहान आकाराचे सपाट वाफे तयार करावेत. जमीन सपाट असल्यास दीड ते दोन मीटर रुंद व १० ते १२ मीटर लांब सरी वाफे तयार करावे.

दोन ओळींतील अंतर १५ सें.मी. व दोन पाकळ्यांतील अंतर दहा सें.मी. (१५x१० सें.मी.) ठेवून दोन ते तीन सें.मी. खोलीवर टोकन पद्धतीने पाकळ्या उभ्या लावून कोरड्या मातीने झाकल्यात. उभ्या पाकळ्या लावल्याने एकसारखी उगवण होते. ठिबक सिंचन किंवा तुषार सिंचनावर लागवड करत असाल तर संच चालवून वाफ्यात पाणी द्यावे व नंतर वाफस्यावर पाकळ्यांची टोकणी करावी.

खत व्यवस्थापन:

लसणाच्या उत्तम वाढीसाठी व अधिक उत्पादनासाठी शेणखताची गरज असते. हेक्टरी २५ ते ३० टन शेणखत मशागत करतेवेळी जमिनीत मिसळावे.

या व्यतिरिक्त महाराष्ट्रातील जमिनीसाठी १०० किलो नत्र, ५० किलो स्फुरद व ५० किलो पालाश प्रती हेक्टर देण्याची शिफारस आहे. ५० टक्के नत्र व संपूर्ण स्फुरद व पालाश याची मात्रा पाकळ्यांची टोकण करण्यापूर्वी द्यावी. उरलेली नत्राची मात्रा दोन भागात किंवा हप्त्यात विभागून द्यावी. पहिली मात्रा लागवडीनंतर ३० दिवसांन व दुसरी मात्रा ४५ ते ५० दिवसांनी द्यावी. नत्राची मात्रा लागवडीनंतर ६० दिवसांनी देऊ नये. त्यामुळे उत्पादन व साठवणीवर विपरीत परिणाम होतो.

कांदा व लसून ही पिके गंधकयुक्त खतास प्रतिसाद देतात. म्हणून भरखते देताना अमोनियम सल्फेट व सुपर फॉस्फेट यासारख्या खतांचा उपयोग केल्यास आवश्यक गंधकाची मात्रा पिकास मिळते. अन्यथा प्रती हेक्टर ५० किलो गंधक जमिनीत मिसळावे.

पाणी व्यवस्थापन:

लावणीनंतर पाण्याची पहिली पाळी सावकाश द्यावी. दुसरी पाळी त्यानंतर लगेचच ३-४ दिवसांनी द्यावी. काढणीच्या दोन दिवस अगोदर पाणी द्यावे. म्हणजे गडडे काढणे सोपे जाते व गडडे फुटले जात नाही. लसणाची मुळे जमिनीच्या १५ ते २० सें.मी.च्या थरात असतात, त्यामुळे वरच्या थरात ओलावा कायम असणे आवश्यक असते. लसणाच्या पाकळ्या कोरड्यात लावल्यानंतर लगेच पाणी

द्यावे. नोव्हेंबर-डिसेंबर या महिन्यांत १० ते १२ दिवसांनी जमिनीच्या मगदुराप्रमाणे पाणी द्यावे. जानेवारी-फेब्रुवारी महिन्यात सात-आठ दिवसांच्या अंतराने पाणी द्यावे.

आंतरमशागत:

- लसणाच्या पाकळ्या लावल्यानंतर एक महिन्याने खुरपणी करून गवत काढून घ्यावे.
- खुरपणीमुळे जमिनीचा वरचा भाग मोकळा होऊन हवा खेळती राहते व पीक उत्तम येते.
- त्यानंतर तण पाहून १-२ वेळा निंदणी करावी.
- लागवडीनंतर अडीच महिन्यांनी लसणाचे गाठे धरण्यास सुरुवात होते. यावेळी किंवा याच्या आत हात कोळपणी करून माती चांगली मोकळी ठेवावी म्हणजे मोठ्या आकाराचे व चांगले भरदार गाठे धरण्यास मदत होते.
- २.५ महिन्यांनंतर खुरपणी अथवा कोळपणी करू नये.

तणनाशकाचा वापर:

लसून लागवडीनंतर सुरुवातीच्या कालात रोपांची वाढ हळू होते. दोन रोपातील अंतर कमी असल्याने खुरपणी करताना रोपांना इजा होण्याची भीती असते. अशा वेळी तणनाशकाचा उपयोग करावा. लसणामध्ये तणाचे बी रुजून येण्यापूर्वी गोल, स्टॉप अथवा बासालिन सारख्या तणनाशकाचा वापर करावा. त्यासाठी १५ मि.ली. गोल किंवा बासालिन १० लीटर पाण्यात मिसळून फवारावे.

कीड व्यवस्थापन:**फुलकिडे किंवा टाक्या:**

ही लसून या पिकावरील प्रमुख नुकसानकारक किड आहे. हे किडे अतिशय लहान असून दिवसा पानाच्या बेचक्यात लपून राहतात. रात्री किंवा सकाळी पानातील अन्नरस शोषून घेतात. त्यामुळे पातीवर पांढरे ठिबके पडून रोपांची पाने वेडीवाकडी होतात. पानांना इजा झाल्यास कांदा नीट पोसत नाही. पिकाच्या कोणत्याही अवस्थेत या किडीचा प्रादुर्भाव होतो. या किडीचा प्रादुर्भाव झाल्यास रोगाचे प्रमाण देखील वाढते.

उपाय:

- निळे कामगंध सापळे २५ प्रती हेक्टर लावावे.
- डाएमीथोएट ३० ई सी किंवा मोनोशील ३६ एस एल किंवा कार्बोसल्फान २५ इ सी २ मी.ली., सायपरमेथीन १० ई सी ०५ मी.ली., निम्बेसिडीन+सायपरमेथीन १० ई. सी. ३.० मी.ली. + ०.५ मी.ली. प्रती लिटर पाण्यात घेऊन फवारणी करावी. गरजेनुसार दर १० ते १५ दिवसांच्या अंतराने ही औषधे १० लीटर पाण्यात चिकट द्रावणाच्या बरोबर मिसळून आलटून-पालटून फवारावीत.
- टीप: सायपरमेथीन सर्वात शेवटी फवारावे कारण यामुळे किडींची प्रतिकारशक्ती वाढते.
- प्रत्येक फवारणीच्या द्रावणात स्टिकर जरूर वापरावा.
- रोग व किडनाशक औषधे आलटून-पालटून फवारणी करावी.

रोग व्यवस्थापन:

तपकिरी करपा:

हा बुरशीजन्य रोग असून पानावर पिवळसर रंगाचे लांब वट्टे पडतात. वट्ट्यांचा आकार वाढत जाऊन पाने सुकू लागतात. बाल्यावस्थेत हा रोग झाल्यास झाडांची वाढ खुटते, गड्डा लहान राहतो. प्रसंगी पूर्ण झाड मरते. या रोगाचा प्रादुर्भाव डिसेंबर ते जानेवारी महिन्यात जास्त होतो.

उपाय:

२५ ते ३० ग्रॅम डायथेन एम-४५ आणि कार्बेन्डॅझिम २० ग्रॅम द्रावणात चिकटपणा वाढविणारे १५ मिली स्टिकर प्रती १० लीटर पाण्यात घेऊन फवारणी करावी. फवारणी १० ते १५ दिवसांच्या अंतराने करावी.

जांभळा करपा:

या बुरशीजन्य रोगात सुरवातीस खोलगट, लांबट, पांढुरके वट्टे पडतात. वट्ट्यांचा मधील भाग प्रथम जांभळट व नंतर काळपट होतो. असे अनेक पट्टे एकमेकांना लागून असल्यास पाने काळी पडून वाळतात. जानेवारी ते फेब्रुवारी महिन्यात ढगाळ वातावरण राहून आर्द्रता वाढली तर या करप्याचे प्रमाण वाढते.

उपाय:

या रोगाच्या बंदोबस्तासाठी दर १० ते १५ दिवसांच्या अंतराने २५ ते ३० ग्रॅम डायथेन एम-४५, कार्बेन्डॅझिम २० ग्रॅम १० लीटर पाण्यात कीटकनाशकासोबत आलटून पालटून फवारावे.

गड्डा कूज:

साठवणुकीत किंवा शेतात ही बुरशी लसणाच्या गड्ड्यावर वाढते. ही बुरशी पाकळ्यांच्या आत शिरल्याने पाकळ्या मऊ पडतात व त्यावर निळसर रंगाची पावडर जमा होते.

उपाय:

लागवडीसाठी निरोगी बियाणे वापरावे. लागवडीवेळी व लागवडीनंतर वाफ्यास भरपूर पाणी द्यावे.

भुरी:

या रोगामुळे पानावर पांढऱ्या रंगाची बुरशीची वाढ होते परिणामी प्रकाश संश्लेषण क्रियेत बाधा येते त्यामुळे पिकाची वाढ थांबते.

उपाय:

तंत्रयुक्त बुरशिनाशक फवारावे.

लसून काढणीचे लक्षण:

पिकाची ५० टक्क्यांपेक्षा जास्त पाने पिवळी पडून सुकल्यावर पीक काढणीस तयार झाले असे समजावे. अशा अवस्थेपूर्वी ८ ते १५ दिवस अगोदर पाणी देणे बंद करावे. म्हणजेच काढणी / पक्वतेच्या काळात २० टक्के पाने पिवळी झाल्यावर पाणी देणे बंद करावे.

काढणी:

- लसणाचे पीक साधारणपणे ४-५ महिन्यात काढणीला येते.
- गठ्याची पूर्ण वाढ झाल्यानंतर पानांची वाढ थांबते.
- पाने पिवळी पडतात व शेडे वाळतात.
- पाने पूर्ण वाळण्यापूर्वी काढणी करावी. जेणेकरून पानांची वेणी बांधणे सोपे जाते.
- लसून लहान कुदलीने किंवा खुरप्याने खोदून काढावा.
- काढलेला लसून दोन चार दिवस तसाच शेतात ठेवावा. ठेवताना गाठे भाग पानांनी झाकला जाईल याची काळजी घ्यावी.

उत्पादन:

हेक्टरी सरासरी ५०-८० विंटल उत्पादन मिळते.

साठवण:

वर्षभर साठवण करण्यासाठी लसणाच्या वाळलेल्या पातीसहीत जुड्या बांधून साठवण करता येते. जुड्या टांगून ठेवाव्यात. पात कापून निवड करून जाळीदार पिशव्यांमध्ये लसणाची साठवण करता येते. साठवण करण्याच्या ठिकाणी हवा खेळती राहणे आवश्यक आहे. तसेच साठवणीपूर्वी लसून चांगला वाळलेला असला पाहिजे. लसून पूर्ण पक्व न होता काढणी केल्यास साठवणीत नुकसान होते.

अशाप्रकारे एक हेक्टर क्षेत्रातून कमीत कमी ६० विंटल एवढेही उत्पादन मिळाले तरी आजचा भाव १०० रुपये प्रती किलो प्रमाणे ४ महिन्यात हेक्टरी ६ लाखाचे उत्पन्न मिळते.

(संपर्क: +९१ ९१४६४१२२१०)

रानभाज्या

शेती किंवा लागवड न करता निसर्गातच उगवलेल्या भाज्यांना रानभाज्या म्हणतात. या मुख्यत्वेकरून जंगलात, शेतात, माळरानात येतात. या भाज्यांमध्ये खनिजे, महत्त्वाची मूलद्रव्ये व अत्यंत उपयोगी रसायने असे घटक आढळतात. यामध्ये अनेक औषधी गुणधर्म आहेत.

महाराष्ट्रात उगवणाऱ्या काही रानभाज्या:

अमरकंद, अळंबी, आचकंद, उळशाचा मोहर, कडकिंदा, कडूकंद, करटोली, काटे-माठ, कुडू, कुसरा, कोळू, कौला, गेंठा, गोमाठी, घोळ, चवळीच्या वेलाची टोकाकडची कोवळी पाने, चिवलाचे कोंब, टाकळा, टेंबरण, टेंभुर्णा, टेरा/टेहरा, तळची, तरोटा, तांदुळजा, तांबोळी, तेर अळू, तेल छत्र, तोंडे, नारळी, पंदा, पाथरी, भोपळ्याची कोवळी पाने, भोपळ्याची फुले, माठ, रताळ्याचे कोंब, रानकेळी, रानतोंडले, रुई, शेवग्याची पाने व फुले, हरभऱ्याची कोवळी पाने, हादगा.